

Preobrazba podeželja ob slovensko-hrvaški meji

Marko Koščak

Dr., Novi trg, p.p. 11, 8000 Novo mesto, Slovenija
e-mail: heritage.trail@siol.net

Izvleček

Podeželje na območju ob slovensko hrvaški meji se preobraža. Na preobrazbo vplivata vrsta dejavnikov, med katerimi je gotovo igral najpomembnejšo vlogo policentrično zasnovan koncept socialno-ekonomskega in z njim povezanega prostorskega razvoja. V prostoru ob slovensko hrvaški meji so se razmere še posebej spremenile po določitvi nove državne meje s Hrvaško, ko je bil razvoj teh območij postavljen v novo razvojno perspektivo, ki je zaradi hitrih sprememb, na katere vplivajo tudi upravno-politične, zakonodajne in ostale razmere tako v naši državi Sloveniji, kot tudi na Hrvaškem in v Evropi nasploh, pravzaprav v stalni preobrazbi in spreminjanju ter dopolnjevanju.

Ključne besede: razvoj podeželja, preobrazba, slovensko-hrvaška meja, Po poteh dediščine Dolenjske in Bele krajine, dodana vrednost

The Transformation of the Countryside at the Slovene-Croatian Border

Abstract

The transformation of the rural areas along the Slovene – Croatian border was influenced by many reasons, among which the most important was polycentric concept of social demography as well as physical development. After introduction of a border line between Slovenia and Croatia the process of transformation of rural areas have taken on additional issues connected to the problems of border areas and marginal regions and thus are both specific and new for this region. Transformation of rural areas is a permanent process, that affects both the landscape, as well as its functions.

Key words: rural development, transformation, Slovene – Croatian border, Heritage Trails through Dolenjska and Bela krajina, added value

1. UVOD

Dejstvo je, da se je Slovenija, tako kot tudi območje ob slovensko-hrvaški meji, preobrazila iz pokrajine s statično, klasično in vase zaprto agrarno družbo v pokrajino z moderno ter fleksibilno gospodarsko strukturo urbane družbe. Čeprav so tendence razvoja preobrazbe Slovenije podobne tendencam razvitih zahodno evropskih držav, pa vendarle ne moremo mimo ugotovitve, da je šlo pri preobrazbi Slovenije za nekatere posebnosti, katere je pogojevala zlasti prehodnost njenega ozemlja med štirimi velikimi evropskimi pokrajinskimi enotami (med alpskim, dinarsko-kraškim, panonskim in severno-jadranskim svetom) in štirimi velikimi jezikovnimi skupinami (germansko, romansko, ugrofinsko ter slovansko). Celoten družbenogospodarski razvoj oziroma preobrazba Slovenije in s tem v zvezi tudi spreminjanje strukture ter načina poselitve prebivalstva je bil tudi notranje diferenciran, saj je možnost uveljavljanja urbane družbe pogojevala njena naravno-geografska raznolikost, obenem pa je to tudi rezultat nenehnega spreminjanja politično-geografskega položaja Slovenije (Klemenčič, V., 1992).

Tabela 1: Velikostna struktura kmetij v %

	gospodarstva po površini							
	skupne zemlje				kmetijske zemlje			
	Dravska banovina 1931		Slovenija 1991		EGS (12) 1987			
	Gospo- darstva	zemlja	Gospo- darstva	zemlja	gospo- darstva	zemlja		
do 1 ha	20.3	1.1	28.4	2.3	19.9	0.7		
1 - 2 ha	12.7	2.2	12.8	3.4	17.2	1.8		
2 - 5 ha	24.4	10.0	23.2	13.6	22.3	5.2		
5 - 10 ha	18.7	16.2	18.0	22.6	13.4	7.0		
10 - 20 ha	15.8	26.9	12.5	30.1	10.8	11.5		
nad 20 ha	8.1	43.6	5.1	28.0	16.4	73.8		
Povprečno na gospodarstvo (ha)								
Skupaj		8.3		5.9				
Kmetijska zemlja		4.8		3.2		13.3		
Obdelovalna zemlja		4.0		2.5				

Vir: Lavrič J.: Vprašanje našega kmetijstva, rokopis 1940/1943, Rezultati popisa prebivalstva 1991, Zavod RS za statistiko Eurostat - Agriculture Statistical Yearbook, 1991

Za pojasnitev problematike razvoja slovenskega podeželja je pomembno poudariti tudi to, da so značilnost slovenske družbene strukture, pomembne za razumevanje slovenskega gospodarskega razvoja, vključno s podeželjem, majhne kmetije. V primerjavi z evropskim povprečjem so slovenske kmetije izjemno majhne, saj kar 60 % kmetij meri manj kot tri hektare.

2. TENDENCE PREOBRAZBE

Slovenija, tako tudi območje ob slovensko-hrvaški meji, je tako zaradi deagrariacije, industrializacije, urbanizacije, intelektualizacije, itd., skratka, tudi zaradi vseobsežne modernizacije družbe v povojnem razvoju bistveno spremenila gospodarsko in prebivalstveno strukturo. Delež kmečkega prebivalstva se je zmanjšal na komaj dvajsetino. Za tako hitro zmanjšanje deleža kmečkega prebivalstva (od slabe polovice na 7,6 %) in celotni migracijski cikel (podeželje-mesto-podeželje) so današnje visoko razvite države potrebovale sedemdeset do osemdeset let oziroma obdobje življenja treh generacij. Od prevlade primarnega sektorja je v strukturi aktivnega prebivalstva prišlo najprej do prevlade sekundarnega sektorja, posebej v zadnjih letih pa že prevladuje delež terciarnega in kvartarnega sektorja.

Na hitro preobrazbo slovenskega podeželja, katere glavne značilnosti so pogostoma celo v bolj izraziti obliki prisotne tudi v prostoru Dolenjske, Bele krajine in Posavja, je močno vplivalo zlasti protislovje med socialno-ekonomsko strukturo prebivalstva (ki je na hitro pridobilo značilnosti industrijske in ob koncu 80-ih let tudi postindustrijske družbe) ter zemljiško posestno strukturo, ki je v zasebnem sektorju ostala takšna, kakršno smo podedovali od agrarne družbe iz zgodnjega kapitalističnega obdobja. Osamosvojitve je v razvoju podeželskih prostorskih struktur prinesla nekatere spremembe. Tako je npr. skoraj povsem prenehalo zaposlovanje presežkov kmečke delovne sile v neagrarnih dejavnostih, saj je industrija (zlasti težka), ki je izgubila velik del trga in bila organizirana v nesorazmerno velikih obratih z velikim številom zaposlenih, v novih razmerah gospodarjenja zašla v krizo. Na območju Dolenjske in Bele krajine ter še posebej Posavja je kriza zajela skoraj celotno industrijo razen Krke in deloma Revoza (ki pa se je prav tako skoraj popolnoma prestrukturiral) ter še nekaterih. Nezaposlenost je prizadela zlasti dnevne migrante v urbaniziranih območjih, od koder se zaradi relativno dobre prometne povezanosti s centri zaposlitve večine delovne sile že dve desetletji ni več izseljevala v mesta. Ker pa je na tem območju več kakor polovica (marsikje celo dve tretjini) gospodinjstev še vedno vezana na izrabo zemlje, je večini izvenmestnega prebivalstva zagotovljen vsaj minimum za preživljanje (Klemenčič, V., Ravbar, M., 1997). Ta ugotovitev velja tudi za področje ob slovensko-hrvaški meji.

Ob razlagi procesov razvoja podeželja moramo posebej izpostaviti vprašanje, v kakšnem razmerju do industrializacije in urbanizacije in v luči katerih socialnih in demografskih problemov se je v tedanjem socialističnem gospodarstvu razvijalo agrarno gospodarstvo. Pri tem je eno največjih ovir predstavljala iz preteklih obdobij podedovana neugodna zemljiška struktura, ki se je v desetletjih po drugi svetovni vojni le še slabšala. Medtem, ko je povprečna velikost kmetije pred drugo svetovno vojno še znašala okrog 8,5 ha (Gliha, S., 1997), se je do leta 1991 (tudi zadnji podatki iz leta 2002 ne kažejo bistveno bolj spodbudnih izhodišč) zmanjšala na 5,5 ha, parcele (v povprečju velike okrog 25 arov) pa so bile razmetane po celotnem vaškem zemljišču in velikokrat tudi precej oddaljene od kmetije (v nekaterih primerih tudi do 15 km). Odločilen dejavnik oviranja razvoja zasebnega kmetijstva je bila prav gotovo omejena velikost posesti na 10 ha, pri čemer je bil delež zasebnih kmečkih obratov s tako velikostjo razmeroma majhen.

Preglednica 1: Kmečka gospodarstva, velikost posesti, povprečna velikost obdelovalnih površin v Posavju na Dolenjskem in v Beli krajini

	št. kmečkih gospodarstev	povp. velikost posestev ha	povp. vel. kmetij. zemljišč na gospod. v ha	povp. vel. na obdelov. zemljišč v ha
gospodinjstva s kmečkim gospodarstvom				
SKUPAJ				
Brežice	4182	3.4	2.3	2.1
Krško	4043	4.5	2.6	2.2
Sevnica	2620	6.6	3.1	2.5
Posavska regija	10845	4.6	2.6	2.2
Čista kmečka				
Brežice	529	3.9	2.6	2.3
Krško	472	5.1	2.9	2.3
Sevnica	302	7.1	3.5	2.9
Posavska regija	1303	5.3	2.9	2.5
Mešana				
Brežice	1542	4.9	3.3	3.0
Krško	1599	6.7	3.9	3.2
Sevnica	987	9.2	4.3	3.5
Posavska regija	4128	6.6	3.8	3.2
Nekmečka				
Brežice	2069	2.2	1.5	1.3
Krško	1948	2.5	1.5	1.2
Sevnica	1317	4.4	2.2	1.8
Posavska regija	5334	2.9	1.7	1.4

	št. kmečkih gospodarstev	povprečna velikost posestev ha	povp. vel. kmetij. zemljišč na gospod. v ha	povprečna velikost na obdelov. zemlj. v ha
gospodinjstva s kmečkim gospodarstvom				
SKUPAJ				
Črnomelj	2786	8,9	5,9	2,9
Metlika	1217	4,7	2,9	2,3
Novo mesto	7786	4,7	2,7	2,1
Trebnje	2858	6,6	3,4	2,8
Dolenjska	14647	6,2	3,7	2,5
Čista kmečka				
Črnomelj	293	10,2	7,0	3,1
Metlika	137	5,0	2,8	2,2
Novo mesto	730	5,5	3,2	2,3
Trebnje	454	7,8	3,9	3,2
Dolenjska	1614	7,1	4,2	2,7
Mešana				
Črnomelj	1005	12,2	8,3	4,0
Metlika	457	6,7	4,2	3,5
Novo mesto	2876	6,7	3,9	3,1
Trebnje	1318	8,8	4,6	3,7
Dolenjska	5656	8,6	5,2	3,6
Nekmečka				
Črnomelj	1474	6,4	4,1	2,1
Metlika	616	3,2	1,9	1,5
Novo mesto	4153	3,2	1,8	1,4
Trebnje	1078	3,3	1,8	1,5
Dolenjska	7321	4,0	2,4	1,6

Vir: Statistični letopis Slovenije 1992, 1993, Zavod RS za statistiko, Ljubljana, 1993, 1994

Kljub negativnim posledicam v procesu socializacije zemlje in vzporedno z oblikovanjem agrokombinatov je na ravninskem svetu in vinorodnih območjih ta proces prinesel novo podobo v videzu pokrajine in novo funkcijo prostora, saj so drobno parcelizacijo zamenjala arondirana zemljišča. Poleg omejevanja velikosti (razdrobljene) posesti zasebnih kmetijskih obratov na račun v velike parcele zaokrožene posesti družbenih agrokombinatov je na slabšanje zemljiške strukture vplivalo še drobljenje posesti med dediče. V večini primerov je tako eden od dedičev podedoval del kmetije, del njivskega ali travnatega sveta na večjih ali manjših parcelah pa je bil razdeljen ostalim dedičem, ki so si na tem zemljišču zgradili nekmečke hiše, na manjšem kosu zemlje pa pridelovali zelenjavo, vrtnine ali pa tudi sadje. Tisti dediči, ki so se odselili v mesto, pa so na podedovani parceli pogosto zgradili počitniško bivališče. Gradnja počitniš-

kih bivališč mestnega prebivalstva na kmetijskih zemljiščih je od začetka 80-ih let dalje razširjena zlasti v gričevnatem zaledju mest in na vinorodnih območjih. Ta proces je še posebej značilen za prostor Dolenjske, Bele krajine in Posavja. Po eni strani je v mnogih primerih arhitektonska podoba novozgrajenih objektov premalo spoštovala zakonitosti obstoječe stavbne strukture ter s tem kazila celotno podobo vaških naselij, v primerih vinogradniških območij pa postala marsikje stalno bivališče ostarelih lastnikov, ki so se po koncu delovne dobe iz mest vrnila na podeželje in prepustili stanovanja v mestu svojim otrokom. Ti objekti so ponavadi brez ustrezne infrastrukture (kanalizacija), kar pomeni tudi določen ekološki problem, so pa po drugi strani priložnost za njihovo vključevanje v gospodarsko strukturo podeželja, saj bi jih bilo možno vključevati v ponudbo kot počitniška bivališča za čedalje pogostejše obiskovalce podeželja - torej za potrebe turizma na podeželju.

Vzporedno z drobljenjem posesti in prehajanjem zemlje v nekmečke roke je nazadovalo tudi število čistih kmečkih gospodinjstev. Postopno širjenje krajev z industrijo in delovnih mest v neagrarnih dejavnostih po vsej Sloveniji, tako tudi na Dolenjskem in v Beli krajini, sodi med glavne nosilce preobrazbe podeželskega prostora. Prav dnevni migranti so že v preteklih desetletjih oziroma še danes predstavljajo tisto socialno skupino, ki na podeželju v največji meri vpliva na spreminjanje zunanje podobe kulturne pokrajine. Več kakor 50 % zaposlene delovne sile prebiva zunaj kraja svoje zaposlitve in se vsak dan vozi na delo. Z ozirom na dokaj dobro prometno povezavo na območju Dolenjske in Posavja je ta proces značilen tudi za to območje, prav tako tudi za Belo krajino, kjer so potekale osnovne migracije v smeri proti Novemu mestu in pa v bivši državi v smeri Karlovca ter obratno, kar se je z novo mejo drastično spremenilo.

K premiku in mobilnosti prebivalstva ter vse večjemu razkroju elementov klasične agrarne družbe je do konca 70-ih let poleg industrializacije veliko prispeval tudi razvoj terciarnih in kvartarnih dejavnosti. Gospodarski razvoj, ki je v tem obdobju temeljil na bolj ali manj ekstenzivni in decentralizirani industriji, je ustvaril pogoje za vsesplošno, vendar glede na produktivnost in organizacijo dela problematično zaposlitev. Zaradi teh pomanjkljivosti so se prvi problemi v industriji pojavili že v začetku 80-ih let, ko je prvič prišlo do stagnacije pri zaposlovanju. Z vsakim naslednjim letom so se ti problemi nato le še poglabljali. To je tudi doba prvih poizkusov uveljavljanja zasebnega gospodarstva (drobnega gospodarstva ter delno kreditiranega razvoja zasebnega kmetijstva). Z razvojem zasebnega drobnega gospodarstva in naselitvijo obrti v obmestjih mest in večjih lokalnih središč na Dolenjskem in v Beli krajini, so se na teh še vedno podeželskih območjih, pričeli vedno bolj uveljavljati procesi suburbanizacije (Ravbar, M., Suburbanizacija v Sloveniji, odnosi, strukture in težnje v njenem razvoju, Ljubljana, 1992). Seveda pa je razvoj omenjenih prostorskih

struktur zajel le nekatere bolj ravninske dele obmejnega prostora ob slovensko-hrvaški meji, obšel pa obsežna hribovita in odmaknjena območja. To so območja, ki nimajo ustrezne demografske in socialno-ekonomske strukture prebivalstva in so tudi infrastrukturno preslabo opremljena, da bi lahko brez zunanje pomoči predstavljala podlago za nadaljnji razvoj in zadržanje poselitve prebivalstva. Med drugimi najdemo območja z omejenimi naravnimi dejavniki tudi na Dolenjskem in v Beli krajini in hribovitem delu Posavja. To so območja, ki smo jih tako v preteklosti, kakor tudi v sedanosti označevali kot »pozabljena območja«. Razvojni procesi so povzročili tak razkroj demografske strukture nekdanjih čistih kmečkih gospodinjstev, da je za intenzivno in tržno usmerjeno kmetijsko proizvodnjo danes usposobljenih le malo kmečkih gospodinjstev. Tako je danes v območju ob slovensko-hrvaški meji sorazmerno malo gospodinjstev, ki imajo na eni strani za tak tip kmetijstva ustrezno mehanizacijo, na drugi strani pa ustrezno demografsko strukturo družinskih članov treh generacij in zagotovljene dediče z ustrezno izobrazbo za nadaljevanje moderne kmetijstva. Prav ta element, ki prostorsko ni ustrezno ovrednoten, je porok za bodoče vzdrževanje kulturne pokrajine in produktivno ter tržno usmerjeno kmetijstvo. Ob tem se odpira vprašanje gospodarjenja z zemljo in oblikovanja kulturne pokrajine, ki se nanaša tako na ostarela čista kmečka kakor tudi na polkmečka in nekatera nekmečka gospodinjstva, ki posedujejo zemljo, vendar imajo zagotovljene svoje življenjske vire iz neagrarnih dejavnosti. Pri tem predstavljajo največji problem ostarela čista kmečka gospodinjstva, ki ne morejo misliti na modernizacijo in povečevanje obsega kmetije, da bi le-ta lahko bila tržno uspešna.

Tudi v podeželskih območjih smo od sredine 80-ih let dalje lahko sledili spremembam izrabe zemlje, na kar je v največji meri vplivala modernizacija prometnih zvez, zlasti cest, kar je na ta območja pritegnilo številne graditelje počitniških hiš. Ob teh raziskavah se je pokazalo, da je v toku zadnjih treh desetletij mogoče pri oblikovanju in diferenciaciji demografskih območij slediti določenim zakonitostim. Ko govorimo o demografski izčrpanosti nekaterih območij Republike Slovenije – mednje sodijo tudi območja ob slovensko – hrvaški meji, ne moremo mimo dejstva, da velik del tega prostora zajema tudi obširna obmejna območja. Med njimi so tudi nekatera za poselitev in kmetijsko gospodarstvo relativno ugodna območja, ki so postala demografsko ogrožena samo zaradi svoje odmaknjenosti in oddaljenosti od centralnih krajev. Taka obsežna območja najdemo zlasti ob novonastali slovensko-hrvaški meji, pri čemer velja takoj opozoriti, da so se izoblikovala že mnogo pred vzpostavitvijo nove državne meje. To so tista območja, kjer je prebivalstvo odtrgano od dobrin industrijske družbe, zato se večina mlajšega prebivalstva, kateremu je še omogočeno doseganje izobrazbe, sproti izseljuje, ostaja pa le ostarelo kmečko ter polkmečko prebivalstvo z nizkim življenjskim standardom. Tako se

vse bolj uveljavlja struktura prebivalstva, ki se ne more več obnavljati in vse težje gospodarsko obvladuje svoj poselitveni prostor. Zato so obdelovalne površine vse bolj podvržene opuščanju in preraščanju z gozdom, izrabljene pa ostajajo le še tiste v neposredni bližini vasi, saj prebivalstvo večinoma tudi ne razpolaga z ustrezno tehnologijo za obdelovanje zemlje (Klemenčič, V., Ravbar, M., 1997).

Tako za slovensko podeželje kakor za podeželje Dolenjske, Bele krajine in Posavja torej velja, da njegove socialno geografske strukture že daljši čas izražajo stanovitne deformacije, ki jih je povzročil neuravnotežen gospodarski razvoj. Najpomembnejše posledice pa se danes odražajo v zmanjšanih možnostih prilagajanja načelom evropske agrarne politike, pomanjkljivi konkurenčnosti, odročni legi, ki ni naklonjena sodobnim razvojnim impulzom, v upadanju gospodarskih investicij, močni mednarodni konkurenci iz tradicionalnih agrarnih, vendar po sodobnih kriterijih zasnovanih območij, izseljevanju pretežno mladega prebivalstva, kar še dodatno poslabšuje že itak neugoden prebivalstveni razvoj, itd.

3. PRIMER DOBRE PRAKSE: PO POTEH DEDIŠČINE DOLENJSKE IN BELE KRAJINE

Ob novih družbenoekonomskih razmerah se postavlja vprašanje, kako iz zadrege oziroma problemov, ki ogrožajo racionalizacijo kmetijskega gospodarstva in normalizacijo demografskega razvoja ter demografskih struktur, še posebej v primeru podeželskega in obmejnega prostora ob slovensko-hrvaški meji. Rešitev problema je prav gotovo v sprožitvi takih procesov, ki bodo na eni strani postopoma (morda celo dolgoročno) vodili k združevanju zemlje ter ustreznemu večanju obsega zasebnih kmetij. Velikost in razdrobljenost posesne strukture v obravnavanem območju je namreč taka, da nikakor ne omogoča razvoja primarne dejavnosti, primerljive z evropskimi razmerami. Po drugi strani pa obstajajo pogoji za razvoj alternativnih in dopolnilnih dejavnosti v povezavi s kmetijstvom ter skupaj z njim omogočajo zajemanje t.i. »dodane vrednosti« (added value) kmetijskih proizvodov. Skupaj z domačo obrtjo, trgovino in malimi ter srednje velikimi (družinskimi) podjetji bo kmetijstvo še vedno temelj razvoja podeželskega prostora. V interesu vsega prebivalstva mora biti cilj kmetijske politike tak, da ne dopušča spreminjanja strukture kmetijstva, ker bi to še naprej vodilo k razseljevanju podeželskega prostora. Vsekakor pa bi bilo po drugi strani nerealno te strukturne spremembe popolnoma preprečevati. Mnogim mladim ljudem se odpirajo nove možnosti za reševanje njihovih eksistenčnih razmer tudi izven kmetijstva ali pa prav v povezavi z njim. Razvoja v tej smeri vsaka »pametna« država ne bi smela preprečevati.

Človeku prijazna politika naj bi skrbela za stabilno, razgibano, sonaravno kmetijstvo v državi, kmetu pa prepuščala svobodo, da sam odloča o svoji prihodnosti. To so sicer splošne usmeritve, ki pa veljajo tudi za obravnavano območje.

Kot primer dobre prakse navajamo izkušnje projekta Po poteh dediščine Dolenjske in Bele krajine, ki v območju ob slovensko – hrvaški meji poteka že šesto leto.

Štirje glavni elementi v grobem predstavljajo osnovo koncepta projekta »Po poteh dediščine Dolenjske in Bele krajine«, kot smo poimenovali projekt, ki želi revitalizirati podeželski in obmejni prostor ob slovensko-hrvaški meji:

- zasnova poti, ki je skladna s trendi rastočega zanimanja tako domačega kot tujega turističnega trga za vključevanje naravnega in kulturnega turizma v turistično ponudbo, je v upravljanju lokalne(ih) skupnosti - konkretno dvanajstih občin Dolenjske in Bele krajine
- tako zasnovana pot vključuje predvsem ponudbo in objekte manjšega obsega, kot so npr. turistične kmetije, gostilne in lokalni informacijski centri, ki poleg same vsebine (objektov in območij naravne in kulturne dediščine) predstavljajo osnovo za razvoj podeželskih območij in s tem zajemanja dodane vrednosti kmetijskih proizvodov. Torej gre za koncept, ki upošteva v določenem območju - regiji vse osnovne funkcije današnjih družbenih potreb s posebnim poudarkom na funkciji »preživljanje prostega časa«
- vsebina in oblika poti je zasnovana s pomočjo lokalnih skupnosti (občin, turističnih društev, posameznikov, Zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine Novo mesto, Območne gospodarske zbornice, Kmetijsko-svetovalne službe - Oddelek Novo mesto, turistične industrije, kot npr. Krka Zdravilišča). Gre za vključevanje strokovnega in endogenega potenciala regije. Ta koncept temelji na raziskavi sprejemljivosti okolja za vsako posamezno lokacijo (objekt oziroma območje); celoten regionalni turistični proizvod na podeželju s tem zadovoljuje zahteve trajnostnega (uravnoveženega, sonaravnega) razvoja
- marketinške in promocijske aktivnosti v zvezi s projektom so skupaj z vzdrževanjem kvalitete ponudbe in vsebine poti v naslednjih letih profesionalno vodene (za polni delovni čas je zaposlen vodja marketinga) in upravljane na osnovi sporazuma, ki so ga podpisale lokalne institucije skupaj s partnerji na nacionalni ravni

Pristop, ki je bil uporabljen pri načrtovanju in izvedbi projekta, vzpostavlja in predpostavlja sposobnost regionalnih (lokalnih) dejavnikov, da sooblikujejo, tržijo in dolgoročno zajemajo ekonomske učinke regionalnega turističnega proizvoda, skladnega z vsemi sodobnimi standardi. Na ta način se neposredno vzpostavlja trajna in neposredna povezava med lokalnimi skupnostmi ter domačim in tujim turističnim trgom. Vse te aktivnosti so v največji možni meri

usmerjene k zajemanju ekonomskih učinkov, ustvarjenih s turistično aktivnostjo, ter oplemenitvenju lokalne ekonomije v podeželskih območjih.

Projekt Po poteh dediščine bi lahko definirali kot regionalno mrežo naravnih in kulturnih znamenitosti in turističnih storitev; ta mreža je oblikovana v okviru natanko določene turistične ponudbe in naj bi turistom omogočala zanimivo in pestro bivanje v regiji v času do enega tedna.

Poti dediščine povezujejo različne vrste naravnih in kulturnih znamenitosti, turističnih storitev in dejavnosti in tako turistu ponujajo široko izbiro v okviru teme narava in kultura. Namen tega projekta je, da se obiskovalce z raznovrstnostjo ponudbe sploh privabi v določeno regijo. Ko pa obiskovalci pridejo v regijo, si lahko oblikujejo svoje lastne poti s pomočjo seznama ponujenih možnosti ali dodatne ponudbe s strani posameznih lokalnih skupnosti.

Cilj tega projekta je izboljšati življenjski standard podeželskega prebivalstva, ne da bi pri tem korenito spremenili ali »uničili« lokalno kulturo ali obstoječi način življenja. Projekt obsega naslednje dejavnosti:

- **ekonomsko oživitev**

Projekt Po poteh dediščine je izdelan kot razvojna možnost za ekonomsko oživitev podeželja. Iz že obstoječih središč pomaga širiti turizem na nova in malo obiskana področja, s tem da poveča število obiskovalcev, podaljša čas njihovega bivanja in poveča raznolikost zanimivosti in storitev (širjenje, podaljšanje, pestrost), na drugi strani pa ima lokalno prebivalstvo možnost, da s svojo podjetniško iniciativo oblikuje tržno zanimive proizvode, ki mu omogočajo zajemanje dodane vrednosti v povezavi s kmetijstvom in pa tudi izven njega.

- **prispeva k regionalnemu turističnemu razvoju**

Projekt Po poteh dediščine je turistična ponudba, ki v svoje središče postavlja naravno in kulturno dediščino neke regije. Razvoj takega projekta je torej, v skladu s cilji turizma, bistven sestavni del razvoja celotne regije. Vendar je projekt Po poteh dediščine samo ena od ponudb, medtem ko lahko območje ponudi še druge turistične storitve in proizvode, ki pa niso vključene v projekt.

- **dopolnjuje druge turistične ponudbe**

Čeprav se projekt Po poteh dediščine osredotoča samo na nekatere zanimivosti v regiji, pa lahko služi kot dopolnilo k ostalim turističnim storitvam in že izoblikovanim proizvodom. V primeru Dolenjske in Bele krajine vidimo, da lahko zdraviliške goste Dolenjskih in Šmarjeških Toplic zanima tudi ponudba projekta Po poteh dediščine, medtem ko lahko gostje, ki hodijo in odkrivajo poti dediščine, uživajo tudi v ponudbi zdravilišč.

- **Prenosljivost – čezmejno sodelovanje**

Koncept projekta »Po poteh dediščine lahko prenesemo v druge regije in dežele, kjer imajo dovolj kvalitetno ponudbo naravne in kulturne dediščine, da privabi obiskovalce in kjer želijo izkoristiti prednosti turizma in obenem ohraniti svojo dediščino. V primeru Slovenije se izkušnje pilotnega projekta »Po poteh dediščine Dolenjske in Bele krajine« že prenašajo na sosednja območja v Sloveniji in na Hrvaškem (Kočevsko-ribniško ter Cerkljansko-idrijsko območje; Karlovska regija in Nacionalni park Risnjak);

- **trajnostni turizem**

Poti dediščine so osredotočene na naravno in kulturno bogastvo podeželja. Pri tem tvegamo, da bi bile nekatere od najboljčutljivejših znamenitosti v regiji izpostavljene prevelikemu številu obiskovalcev. Zato mora priprava poti dediščine vključevati tudi »raziskavo o turistični zmogljivosti« vsake od predlaganih turističnih znamenitosti. Če bi nenadno povečanje števila turistov lahko kakorkoli škodilo naravnim znamenitostim ali če bi zahtevalo preveliko strpnost lokalnega prebivalstva, potem te znamenitosti ne bi smeli vključiti v projekt, dokler ne bi bilo mogoče izvesti preventivnih ukrepov. Seveda to zahteva stalno spremljanje razvojnih procesov in v primeru težav tudi primerno reakcijo odgovornih strokovnih institucij.

4. ZAKLJUČEK

Uspešna preobrazba slovenskega podeželja je eden odločilnih činiteljev slovenskega vključevanja v evropske integracijske tokove. Ta pa ni odvisna le od stabilizacije demografskih razmer na podeželju, marveč njen okvir predstavljajo predvsem različni scenariji na področju izbora socialnoekonomskih dejavnosti. Prilagajanje kmetijske politike je zato usodno povezano s strukturno preobrazbo slovenskega podeželja. Empirične raziskave so pokazale, da je prebivalstvo na slovenskem podeželju v kritičnem povojnem obdobju reagiralo bodisi z izseljevanjem ali pa s pasivnim (brezperspektivnim) vztrajanjem v domačem okolju.

Sodobne regionalne politike zahtevajo homogenizacijo podeželja in so povezane z aktivnim iskanjem izhoda iz krize. Navezujejo se na tiste grupe prebivalstva, ki še pomenijo aktivni in hkrati inovativni potencial na podeželju. V tej povezavi je tudi državna pomoč uspešnejša, saj je namenjena mlajšim ljudem, ki streme za napredkom v lastnem okolju in čigar življenjska filozofija je »ekološko in socialno« naravnana. Analize in primerjave s tujimi izkušnjami nas prepričujejo, da ima podeželje poleg temeljne **proizvodne in socialno-**

ekonomske še **varovalno** in **kulturno-pokrajinsko** funkcijo. Pri uvajanju inovativnih konceptov v slovenskem podeželju se zato postavlja vprašanje, ktere dejavnosti so primerne za nadaljnji razvoj. Z zmanjševanjem možnosti zaposlovanja aktivnega prebivalstva v tradicionalnih panogah kmetijstva se kot ključni odgovor postavlja v stabiliziranju gospodarskih in lastniških struktur pri prenovi podeželja. Gospodarski prostor vasi ima namreč svoje tradicionalne posebnosti, ki so ozko povezane tudi z infrastrukturnim (prometnim, komunikacijskim in oskrbnim) omrežjem in (omejenimi) možnostmi zaposlovanja v neagrarnih dejavnostih. »Mehke« in s tem okolju prijazne oblike razvojnih konceptov neagrarnih dejavnosti (primer projekta Po poteh dediščine Dolenjske in Bele krajine) lahko ublažijo socialne in ekološke posledice na podeželju (Klemenčič, V., Ravbar, M., 1997). Poudariti je potrebno, da bo gospodarski pomen kmetijstva ostal pomemben, vendar ne v strateškem smislu. To pa istočasno pomeni priložnost za uvajanje dopolnilnih dejavnosti v podeželski prostor tudi v obmejnem območju ob slovensko-hrvaški meji.

Viri in literatura:

- Cunder T., 1996, Analiza gospodarjenja na območjih z omejenimi dejavniki za kmetijsko proizvodnjo, Ljubljana, Kmetijski inštitut Slovenije
- Evropska Komisija, 1992, Agriculture in Europe - Development, Constraints and perspectives, Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg, 1992a, 97 s.
- Jeršič M., 1982, Geografske značilnosti preobrazbe slovenskega podeželja, Ljubljana
- Klemenčič V., 1971, Prostorska diferenciacija Slovenije po selitveni mobilnosti prebivalstva, Geografski zbornik XII, Ljubljana, s. 135-221
- Klemenčič V., 1982, Geografske značilnosti preobrazbe slovenskega podeželja, Ljubljana
- Klemenčič V., 1982, Urbanizacija in deagrarizacija ter izraba zemlje za proizvodnjo hrane, Geografske značilnosti preobrazbe slovenskega podeželja, Ljubljana, s. 41-49
- Klemenčič V., 1992, Državna meja na območju Republike Slovenije in mejna območja kot nov geografski fenomen, Seminar za študije geopolitičnega položaja Slovenije, Ljubljana, Svetovni slovens. kongres, 1992, str. 81-105
- Kovačič M., 1996, Socio-ekonomska in velikostna struktura kmetij v Sloveniji v obdobju 1981-1991, Biotehniška fakulteta, Oddelek za agronomijo, Inštitut za agrarno ekonomiko, Ljubljana, 1996
- Ravbar M., 1992, Suburbanizacija v Sloveniji - odnosi, strukture in težnje v njenem razvoju, Doktorska disertacija, Ljubljana, s. 325

- Ravbar M., 1997, Slovenske pokrajine: Med lastnimi interesi in politiko regionalnega razvoja, IB revija, št. 9-10-11, Ljubljana
- Slovensko kmetijstvo in Evropska unija, 1997, Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano RS, Ministrstvo za znanost in tehnologijo RS, Ciljni raziskovalni program ZEMLJA (Kmetijstvo in podeželje, ČZD Kmečki glas; Ljubljana, Domžale, Bled, Murska Sobota.

THE TRANSFORMATION OF THE COUNTRYSIDE AT THE SLOVENE-CROATIAN BORDER

Summary

With independence, and the delineation of Slovenia's new southern border with Croatia, the rural areas along the Slovene-Croatian border have taken on additional issues. These issues are connected to the problems of border areas and marginal regions and thus are both specific and new for this region. The transformation of the Slovene rural areas, as well as of the rural areas in our research region, has been affected on one hand by the creation of urban centres and towns with the concentration of population in them for economic, social, and cultural purposes. These centres have reasonably well developed social and technical infrastructures and have given rise to the creation of less populated areas with poor demographic structure, loss of agricultural activity and deficient social and technical infrastructures. There are many reasons for this situation, the most important of which is the polycentric concept of social demography as well as physical development.

Transformation of rural areas is a permanent process, that affects both the landscape, as well as its functions. Agriculture is not the only economic activity in this rural area, although it remains a very important one. Additional economic activities are increasingly evident in the development of these areas. Such activities require a modern strategy of development, which is based on achieving a harmony between the requirements of economic growth and those of environmental protection.

In the countries of EU, there is much experience of introducing integral regional and rural development activities, which contribute to the economic, social and cultural regeneration of rural areas. In Slovenia in recent years (especially since independence) similar activities have been introduced and are ongoing. One of the activities is the Integral Rural Development Programme - IRDP or CRPOV. We introduced a case study of a successful rural development initiative »Heritage Trails through Dolenjska and Bela krajina.

One of the most important factors which enables further development of agricultural sector in Slovenia is that at present farm holdings are too small to be viable. The views of professionals vary greatly as to how this structure could effectively be improved and over what timespan, in order to make it »comparable« with the situation in the EU countries. The fact is that the future development of rural border is being given to »added value« to agricultural products.

In the process of rural regeneration, the development of sustainable tourism - with a special focus on features such as natural and cultural heritage - comprising the tourism product, could be of great importance. Such action must be based on elements of regional and cross border co-operation, which at the moment does not yet fulfil all the necessary requirements.

To achieve sustainability such tourism development and co-operation requires three key conditions:

- creation of conditions for harmony between local people and the natural and cultural historic elements of the area
- a co-ordinated »bottom-up« approach (linked to co-ordinated »top-down« guidelines)
- active participation of the local populations, and their involvement (from the very beginning) in the process of development and implementation.

These are some of the most important conditions for the successful development of rural border areas of marginal character, on the Slovene-Croatian border.